

A független algériai állam születése

J. Nagy László
Szegedi Tudományegyetem

Franciaország, alighogy befejezte az indokínai háborút, egy újat kezdett el a „legfranciább gyarmaton”, az 1830-ban elfoglalt Algériában. Az 1954. november elsején kirobbant felkelés két évvel később valóságos háborúvá vált s már a félmillió létszámot elérő francia fegyveres erők sem voltak képesek katonai győzelmet aratni. Hiába indítottak támadást a Szuézi-csatorna államosítása ürügyén az algériai felkelők hátszágának számító Egyiptom ellen, s hiába ejtették foglyul a nemzeti felszabadító háborút irányító FLN vezetését.¹ A katonai megoldást erőltető francia kormányok olyan súlyos válságba sodorták a IV. Köztársaságot, hogy az 1958-ban összeomlott. A kommunisták kivételével nemzeti konszenzussal hatalomra került de Gaulle tábornok, nagy realitásérzékéről téve tanúbizonyságot, éles, olykor polgárháborús légkörre emlékeztető küzdelemben, nem mondva le ugyan teljes mértékben a katonai megoldásról, a tárgyalásos megoldást részesítette előnyben. Előbb az algériaiak önrendelkezési jogát ismerte el (1959. szeptember 16.), majd az 1960. november 4-i beszédében azt is, hogy a majdani független gyarmat „algériai Algéria” lesz. Lépéseivel magára haragította a tisztikar egy részét – a sorállományt azonban nem! – és az algériai lakosságnak a 10%-át kitevő egymillió európai származásút. Körükben nagy befolyásra tett szert az 1961 elején alakult szélsőséges szervezet, az illegális OAS (Organisation de l’Armée Secrète – Titkos Hadsereg Szervezete), amely akár fegyveres erőszak alkalmazásával is meg akarta akadályozni Algéria függetlenné válását.

Az előzetes és titkos megbeszélések a francia kormány és az FLN, illetve az 1958-ban alakult ideiglenes kormány, a GPRA² képviselői között 1961 februárjában kezdődtek el. Többszöri megszakítás után a felek 1962 februárjában érkeztek a megegyezés küszöbére. Ekkorra sikerült – kölcsönös engedmények árán – megoldást találni a két legérzékenyebb kérdésre: a franciák elfogadták, hogy a Szahara a független Algéria integráns része marad, az algériaiak pedig azt, hogy az új államban az európai származású francia állampolgároknak speciális helyzete lesz. A végső, a megegyezéshez vezető tárgyalásokat a korábbi színhelyen, a svájci–francia határvárosban, Evianban folytatták le 1962. március első felében.

¹ Az FLN-t (Front de libération nationale – Nemzeti Felszabadítási Front), illetve fegyveres szervezetét, az ALN-t (Armée de libération national – Nemzeti Felszabadítási Hadsereg) 1954 nyarán alapították a nacionalista pártokat elhagyó, a fegyveres harcot előnyben részesítő radikálisok. Vezetőségének hat tagját a francia katonai elhárítás akciójának köszönhetően 1956. október 22-én letartóztatták, miután Algír felett leszállásra kényszerítették az őket szállító, Rabatból Tuniszba tartó gépet.

² Gouvernement Provisoire de la République Algérienne – az Algériai Köztársaság Ideiglenes Kormányja.

Evian II. – a megegyezés

Louis Joxe államminiszter, a francia tárgyaló delegáció vezetője a televízióban jelentette be február 19-én, hogy előzetes megállapodást kötöttek az FLN-nel. Néhány nap múlva, nyilván tudatos kiszivárogtatás révén, a sajtó közölte a megállapodás legfontosabb részeit, s azt is, hogy a végleges megegyezés már csak napok, esetleg hetek kérdése. Az Unité de la République nevű parlamenti csoport, amely az algériai képviselőket tömörítette, tiltakozott, az OAS pedig a „felperzselt föld” taktikájának meghirdetésével válaszolt a bejelentésre. Salan, az OAS parancsnoka február 23-i utasításában általános offenzívára, felkelési zónák kialakítására, a tömegek utcára vitelére, a szociális és kulturális infrastruktúra elpusztítására, a rendfenntartó erők fizikai megsemmisítésére szólított fel. Fő politikai célpontnak a kommunistákat és a gaulle-istákat jelölte meg.³

Március 5-én két órán belül 120 robbanás rázta meg Algírt. Ez volt a leghatalmasabb és leglátványosabb akciója az OAS-nak, amelyet létezése alatt végrehajtott. Azonban ez sem akadályozhatta meg a végső tárgyalásokat. Még a merényletsorozat estjén Párizsban és Tunisban egy időben jelentették be, hogy a GPRA és a francia kormány március 7-én Evianban, ugyanabban az Hôtel du Parcban, ahol az elmúlt évben elkezdte, folytatja a tárgyalásokat.

Az algériai delegációt most is Svájcban szállásolták el, a Lausanne melletti Signal de Bougyban, ahonnan naponként helikopteren érkeztek Evianba. A sajtó képviselői is jelen lehettek a városkában, a helyszínen követhették az eseményt. Mindkét fél úgy gondolta, hogy néhány nap múlva elvégzik az egyezmény szövegének pontosítását, s ha szükséges, itt-ott módosítják.

Március 15-én elkészült az egyezmény. Joxe azonban – mint később kiderült, de Gaulle kérésére – húzta-halasztotta a véglegesítést és az aláírást. A köztársasági elnök azért kérte a halasztást, hogy rendezze az öt fogoly miniszter sorsát: hová, hogyan, mikor menjenek szabadulásuk után. A tárgyalófelek arról is komoly vitát folytattak, hogyan nevezzék a dokumentumot. Az algériaiak az egyezmény, megegyezés (*accords*) elnevezést javasolták, amit a francia fél elutasított, mert nem ismerte el a GPRA-t. (Később is a hivatalos francia dokumentumokban az szerepelt, hogy Párizs az „FLN-nel folytatott tárgyalásokat”, s ekkor sem a *négociations*, hanem a *pourparlers* szót használták, amely minőségileg alacsonyabb szintet fejez ki.) A „jegyzőkönyv” kifejezést pedig, amelyet Joxe javasolt, az algériaiak nem fogadták el. Így lett az együttműködés különböző területeit szabályozó megegyezések elveit, szellemét összefoglaló dokumentum neve az *Általános konklúzió*.

Március 18-án délután a két delegáció még egyszer együttesen átolvasta a 98 oldalas szöveget, és 17 óra 30 perckor francia részről Louis Joxe, valamint Jean de Broglie és Robert Buron, a delegáció tagja írta alá. Krim Belkaszem, a GPRA alelnöke, az algériai delegáció vezetője egy pillanatra zavarba került: csak ő írja alá a dokumentumot vagy minisztertársai is? A zavarból Szaád Daleb külügyminiszter találta meg a kiutat, kijelentette, hogy algériai részről a delegáció feje jogosult az aláírásra. Ekkor Krim Belkaszem megtette ezt. A két delegáció vezetője ezután néhány mondatban méltatta az esemény jelentőségét, majd – először a tárgyalások folyamán – kezét fogva búcsúztak. Este fél 9-kor Ben Hedda,

³ Jean Ferrandi: *600 jours avec Salan et l'O.A.S.* Fayard, Paris, 1969. 325–331.

az ideiglenes kormány elnöke és de Gaulle rádió- illetve tévébeszédben jelentette be a meg egyezést. Éjjel 11-kor az öt miniszter is megérkezett az algériai delegáció szálláshelyére.

A Robert Buron által „igen különleges dokumentumnak” nevezett megegyezés⁴ két világosan elkülöníthető részből áll. Az egyik az *Egyezmény a tüzszünetről*, amely másnap, március 19-én déli 12 órakor lépett hatályba. A második rész az *Általános konklúzió*n túl tartalmazott még kormánynyilatkozatokat, amelyek tulajdonképpen az egyes konkrét területekre vonatkozó együttműködést, illetve az önrendelkezés megvalósításának (vagyis a referendumnak) és az átmeneti időszakban a közhatalmat gyakorló végrehajtó hatalom megszervezésének a feltételeit fogalmazták meg. Az egyik kormánynyilatkozat az amnesztia-rendeletet tartalmazta. Eszerint minden törvénysértés, amely Algéria 1954. október 30. előtti politikai rendszerének a megváltoztatásával vagy később az algériai felkelőknek nyújtott közvetlen vagy közvetett segítségnyújtással függött össze, elévült. Elkövetői a tüzszünet kihirdetésével amnesztiában részesülnek, a szabadságvesztésüket töltőket pedig 21 napon belül szabadon kell bocsátani. Az algériai fél szerette volna, hogy a rendelet vonatkozzék azokra a franciákra is, akik segítették az FLN-t a háború alatt. A francia fél ezt elutasította. Végül egy *gentlemen's agreement* keretében ideiglenesen szabadlábra helyezték őket, és egy rájuk vonatkozó határozat meghozataláig nem indítottak eljárást ellenük.⁵

A legfontosabb területet érintő kormánynyilatkozat az algériai franciáknak nyújtott garanciákat tartalmazta. A probléma bonyolultságára mi sem utal jobban, mint az, hogy végül a 19. változatot fogadták el. Ez a kettős állampolgárságot nem biztosította (ez a kifejezés nem is szerepel a dokumentumban), de azt igen, hogy három éven keresztül megtarthatják a francia állampolgárságukat, Algériában viszont nem gyakorolhatják. Három év múltán dönteniük kell: vagy algériai állampolgárok lesznek, vagy Algériában maradnak, de külföldi státuszban. Mozgásszabadságuk, vagyonzbiztonságuk, kulturális autonómiájuk ezután biztosított lesz, nyelvüket használhatják az adminisztrációban, iskolákat tarthatnak fenn, ingatlanokat vásárolhatnak. Ez alól kivétel a föld, amelyet a leendő földreform miatt speciális rendelkezések fognak szabályozni. Számukra a választott testületekben arányos képviselést biztosítanak. Algírban és Oránban, ahol a legtöbbben vannak, az önkormányzat elnöki és egyik alelnöki posztját ők töltik be.

A gazdasági és pénzügyi együttműködésről szóló kormánynyilatkozat garantálta Franciaország érdekeit és megszerzett jogait. Így a saharai kőolaj- és földgázkitermelés zavartalanul folyhat, és hat éven keresztül Párizs elsőbbséget élvez az újabb területek kiaknázását biztosító jog megszerzésében. Algéria a frankzónához fog tartozni. Mindezekért cserébe a

⁴ A párizsi kormány nem ismerte el a GPRA-t, amelynek képviselőivel tárgyalt. A francia hivatalos közlönyben március 20-án közzétett dokumentumban az „egyezmény” szó csak a tüzszünettel kapcsolatban szerepelt, a többi pedig mint kormánynyilatkozat, és hivatkozott az 1961. januári népszavazásra is. Az algériaiak által publikált szövegben viszont az FLN helyett a GPRA szerepel tárgyalópartnerként, és nem hivatkoztak az említett népszavazásra.

⁵ Az 1960-as években számos törvény született, amely viszont nemcsak az FLN-t segítőköt részesítette amnesztiában, hanem az OAS-tagokat is. Így került szabadlábra 1968-ban Salan, az OAS vezetője, és tért vissza a száműzetésből a de Gaulle-lal szembe fordult, korábban miniszteri tisztséget betöltő Bidault és Soustelle. Az 1982. novemberi törvény rehabilitálta is őket. A 2005. februári törvény pedig az elítélésükkor a privát szektorban dolgozók számára a börtönbüntetésük idejét is beszámította a nyugdíjba. Ez az „amnesztia–amnézia–politika” (Claude Liauzu) azt célozta, hogy felejtsek el a nemzetet megosztó események időszakát, s tegyenek pontot az emlékezetben zajló polgárháború végére.

francia állam privilegizált – tehát a többi volt francia gyarmattól eltérően kedvezőbb – technikai, kulturális és pénzügyi támogatást nyújt Algéria gazdasági és társadalmi fejlődéséhez. A leendő agrárreform kapcsán pedig speciális támogatást nyújt: kártalanítja a francia birtokosokat, akiknek a földjét kisajátítják.

Franciaország segíteni fogja az algériai államot oktatási és kutatási infrastruktúrájának megteremtésében, szakembereket küld és képez, oktatási programot ad át. A franciák kezelésében lévő iskolákban tanítani fogják az arab nyelvet, az algériaiakéban pedig a franciát. Kölcsönösen elismerik egymás diplomáit.

A katonai együttműködésről szóló nyilatkozat is messzemenően figyelembe vette Franciaország érdekeit. A francia hadsereg 15 évig (99 évről indultak!) bérlő az Orán melletti mersz-el-kebiri támaszpontot. A bérelti szerződés megújítható. Az atomkísérletek a Szaharában öt éven keresztül zavartalanul folytathatók. Több repülőteret (Bufarik, Colomb-Béchar) is szabadon használhat a francia légierő. Az országban állomásozó 300 ezer fős hadsereg létszámát egy éven belül 80 ezerre csökkentik. A harkik⁶, akiknek száma ekkor 80–90 ezer fő, három lehetőség közül választhatnak: átlépnek a francia hadsereg állományába, a tüzszünet után szerveződő ideiglenes végrehajtó hatalom rendfenntartó katonai egységébe lépnek be vagy civil életet kezdenek, amelyhez pénzügyi támogatást kapnak. Április elején több mint 80%-uk ezt az utóbbi megoldást választotta, bízott az amnesztia-rendeletben.⁷

A tárgyalók megállapodtak abban is, hogy az önrendelkezési folyamat végéig, a meg egyezés dokumentumairól döntő népszavazás eredményének kihirdetéséig Franciaország szuverenitása érvényesül. A Francia Köztársaságot főbiztos képviseli, aki az algériaiakból álló ideiglenes végrehajtó hatalommal együttműködve irányítja a közügyeket. Ahhoz, hogy a francia érdekek ilyen méretű és mélységű biztosítása jogilag ne veszélyeztesse az új állam önállóságát, az *Általános nyilatkozat* nyújtott garanciát: „Az algériai állam külső és belső ügyekben teljes egészében gyakorolja szuverenitását. Ez a szuverenitás minden területre, a hadügyekre és a külpolitikára is kiterjed. Az algériai állam szabadon dönt intézményeiről, olyan társadalmi és politikai rendszert választ, amelyről azt gondolja, hogy leginkább megfelel az érdekeinek.”⁸

Az egyezményt mindkét fél saját sikereként mutatta be, egyáltalán nem alaptalanul. Mindkét fél, kompromisszumok révén ugyan, de elérte a célját. De Gaulle a következőképpen értékelte a szerződéseket: „Minden benne van, amit akartunk, hogy benne legyen. A jelenre nézve ez a tüzszünet, a jövőre nézve pedig a francia nép által Algériának megadott, majd később az algériai nép által megszavazott függetlenséget jelenti, gazdasági és pénzügyi téren szoros társulást Franciaország és Algéria között, elmélyült kulturális és technikai együttműködést, mindkét nép számára különleges előjogokat a másik ország területén, teljes és pontos garanciát a francia közösség azon tagjainak, akik ott akarnak maradni, különleges jogokat a szaharai olajkutatásainkhoz és kitermelésünkhöz, nukleáris és űrkísérleteink folytatását a sivatagban, a mersz-el-kebiri támaszpont és haderőink számára biztosított

⁶ Harkiknak azokat az algériaiakat nevezték, akik a francia hadseregben szolgáltak, rendszerint zsoldosként.

⁷ Charles-Robert Ageron: Le „drame des harkis”. Mémoire ou l’histoire? 20e siècle. *Revue d’histoire*, 2000. 68. sz. 4.

⁸ Rhéda Malek: *L’Algérie à Evian. Histoire des négociations secrète 1956-1962*. Editions ANEP, Alger, 2002. 361–362. Az eviani egyezmények eredeti szövege uo. 313–365.

különböző repülőterek birtoklását legkevesebb tizenöt évig, és hadseregünk Algériában történő állomásoztatását ott, ahol azt szükségesnek ítéljük.”⁹

Ben Hedda pedig így értékelte az eviani konferencia eredményeit: „Ezeknek az egyezményeknek a tartalma megfelel a Forradalom számtalanszor megerősített elveinek:

- 1) Algéria területi integritása jelenlegi határain belül, amely kizár minden nyílt vagy burkolt kísérletet arra, hogy az északi részben megosszák, és ugyancsak kizárja azt, hogy a Szaharát leválasszák országunkról.
- 2) Algéria függetlensége: az algériai állam rendelkezni fog a szuverenitás minden attribútumával, lesz nemzetvédelme és diplomáciája, saját irányvonala belügyében és nemzetközi szintén.
- 3) Az algériai nép egysége elismerést nyert. Franciaország lemondott a különböző közösségek eleyéből alakult Algéria koncepciójáról. Az arab-islám kultúrájú, a függetlenségért vívott harcban egygyé forrt algériai nép nemzeti jellege végre elismerést nyert.
- 4) A GPRA-nak mint egyedüli tárgyalópartnernek s az algériai nép hiteles képviselőjének a tényleges elismerése elkerülhetetlenné vált.”¹⁰

Természetesen az egyezmények annyit érnek, amennyit megvalósítanak belőlük, ez pedig attól függött, hogy az algériai politikai erők – elsősorban és főként az FLN – hogyan értékelték. A GPRA – s ez már a tárgyalások folyamán is látszott – nem rendelkezett kellő autoritással az FLN-ben, s főleg nem az ALN-ben.

Béke és félelem – az átmeneti időszak

Az egész világon örömmel és megkönnyebbüléssel fogadták a megegyezés hírért. Százával özönlöttek az üdvözlő táviratok a GPRA-hoz. A Szovjetunióé, amelyet Hruscsov írt alá, tartalmazta az ideiglenes kormány de jure elismerését és a javaslatot diplomáciai kapcsolatok létesítésére. Ezért a francia kormány tiltakozott és hazarendelte a nagykövetét Moszkvából. John Kennedy még csak gratulált az egyezmény megkötéséhez, de várt az elismeréssel.

A magyar kormány április 7-én küldött jegyzéket a GPRA-nak, amelyben de jure és de facto is elismerte. Diplomáciai kapcsolatot létesítettek, s nagykövetünk az év végén érkezett meg Algírba.

De Gaulle április 8-ra írta ki a megegyezésről döntő népszavazást. A franciáknak a következő kérdésre kellett válaszolniuk: „Támogatja-e a köztársasági elnök törvénytervezetét és azokat az Algériával kapcsolatos intézkedéseit, amelyek az 1962. március 19-i kormánynyilatkozatokon alapulnak?” Az urnához járulók óriási többsége, 90%-a – amint az várható volt – igennel felelt. A köztársasági elnök, miután elfogadta Michel Debré miniszterelnök lemondását, április 14-én Georges Pompidou-t bízta meg kormányalakítással. Ezzel is jelezte, hogy az algériai problémát lezártnak tekinti, s az ország külpolitikájában új, elsősorban Európára koncentráló orientáció fog érvényesülni.

⁹ Charles de Gaulle: *A reménység emlékiratai. I. Az újjászületés*. Gradus ad Parnassum, Szeged, 2003. 97.

¹⁰ Appel au peuple algérien. *El Moudjahid*, 91. sz. (1962. március 19.).

Algériában viszont, s ezt túlzás nélkül mondhatjuk, elszabadult a pokol. Az OAS addig soha nem látott pusztításba kezdett. A „végső harcra” szólította fel az európaiakat. Az első ún. felkelési fészket Bab-el-Uedben tervezte kialakítani. Algír 60 ezer lakosú városnegyedében szerény egzisztenciájú emberek, főleg bérmunkások éltek, európaiak és algériaiak. A városnegyed a felszabadító háború kirobbanása előtt „vörös övezetnek” számított, ahol a baloldalnak – szocialistáknak és a kommunistáknak együttesen – erős szavazóbázisa volt. A felkelés kirobbanása után azonban nagyon gyorsan Francia Algéria hívei kerekedtek felül. Később pedig az OAS tett szert befolyásra. Az európaiak többségéről sem itt, sem máshol az országban nem lehet azt mondani, hogy teljes mértékben azonosult volna az ultrák terrorista módszereivel, azonban nem bízott sem az FLN-ben, sem a francia kormányban. Nem hitte el, hogy léte, érdekei garantálva lesznek a független Algériában. Inkább eltúrte, elszenvedte, s végső soron elfogadta az OAS befolyását, „védelmét”. A demokrácia hiánya a gyarmati Algériában, majd a háború „leblokkolta” nemzeti tudatát, nem tudott túllépni a Birodalom meghatározta nacionalizmuson. Ahhoz a Franciaországhoz ragaszkodott, amely már nem létezett, a háború utolsó éveiben gyökeres átalakuláson ment át vállalva az európai integrációból adódó kontinentális, majd a globális konkurenciát. S ebben a világban az algériai európaiak közössége paternalista mentalitásával archaizmusnak tűnt.

Március 22-ről 23-ra virradó éjjel az OAS kommandói települtek be Bab-el-Uedbe. Másnap reggel rátámadtak a járőröző katonákra és hármat megöltek közülük. Ekkor a rendfenntartók különleges egységei lezárták az egész negyedet, mire az valóságos gerillahad-színtérré vált. Az OAS fegyveresei a balkonokról és a tetőteraszokról lőtték a rendfenntartókat. A hadsereg főparancsnoka bevetette a harckocsikat, a légiő pedig géppuskarú alá vette a háztetőket. Napokig tartott, míg felszámolták a lázadást, amelynek több tucat halálos és százat is meghaladó sebesült áldozata volt.

Március 26-ra a „mártír Bab-el-Ued” melletti szimpátiatüntetést tartottak az európaiak. A város egyik főutcáján (rue d'Isly) haladó három-négyezer tüntetőt az algériai lövészekből álló katonai egység átengedte az első akadályon, de ekkor löni kezdtek rájuk a házakból. A katonák golyózáport zúdítottak a tömegre. A mérleg rendkívül súlyos volt: 61 halott (köztük 10 katoná) és 130 sebesült, az utcakövet vér borította. Oránban és azokban a városokban, ahol nagyszámú európai élt, hasonlóan véres események történtek.

Az OAS dühét még csak fokozta, hogy egyre több tagját és vezetőjét tartóztatták le. Március 25-én Oránban Jouhaud tábornok került rendőrkézre. A legfelső katonai bíróság halálra ítélte, de kegyelemben részesült. Ezt annak köszönhetette, hogy az április 20-án letartóztatott Salanra életfogytiglani börtönbüntetést rótt ki a bíróság. S ezután – Georges Pompidou és igazságügy-minisztere, Jean Frey kérésére – de Gaulle megkegyelmezett Jouhaud-nak is, „hiszen főnöke elkerülte a halálbüntetést”.¹¹ Az április 7-én letartóztatott Degueudre hadnagy viszont nem kapott kegyelmet, őt halálra ítélték és kivégezték.

Március 28-án az Algír melletti Rocher-Noir-ban (ma: Boumerdes) az egyenesen a börtönből kihozott Abderrahmán Fáesz¹² vezetésével megalakult ideiglenes végrehajtó hatalom is elkezdte a tevékenységét, az eviani egyezményeknek megfelelően „szorosan együttműködve” a francia szuverenitást képviselő főbiztossal, Christian Fouchet-val. Fő feladatuk

¹¹ Charles de Gaulle: *A reménység emlékiratai...* i. m. 99.

¹² A mérsékelt politikus, volt parlamenti képviselőt 1961 novemberében tartóztatták le, miután leleplezték, hogy az FLN pénzügyeinek intézésében segédkezett.

a népszavazás és az első parlamenti választások rendben történő megszervezése volt. A testületben képviseltette magát az FLN, de ott voltak az európaiak és a liberálisnak mondott algériaiak képviselői is.

Az új testület azonban tehetetlen volt az OAS-szal szemben, amelynek akciói Algírban és Oránban naponta átlagosan 10–30 ember halálát okozták. Május 2-án reggel egy robbanóanyaggal megrakott gépkocsit robbantottak fel az algíri kikötőben, ahol családtagjai kíséretében algériaiak tömege várakozott, reménykedve, hogy munkát kap. Az óriási detonációban 62-en haltak meg, a sebesültek száma meghaladta a százat. Ez az esemény volt az, ami után az FLN algíri autonóm körzete „önállósította” magát. Az FLN fővárosi szervezetét az „algíri csatában” szétverték, s csak 1962 februárjában szervezte újjá Azzedin parancsnok a GPRA jóváhagyásával. Azzedin már a megalakulását követően tehetetlenséggel vádolta az ideiglenes végrehajtó hatalmat, s erélyesebb fellépést követelt az OAS-szal szemben. Ezt azonban Abderrahmán Fáesz aligha tehette volna meg, hiszen gyakorlatilag nem rendelkezett fegyveres erővel. Az elvileg 50–60 ezer főt is számlálható „helyi erők” nevű egység szervezése nagyon lassan haladt, s mire befejeződött, már nem is volt szerepe, hiszen az ország független lett.

Azzedin kezdeményezésére május 14-én este hat órakor háromfős kommandók harminchét, OAS-tagok vagy -szimpatizánsok által látogatott kávéházra, étteremre zúdítottak géppuskatűzet, dobtak gránátot, s 17 embert öltek meg. Abderrahmán Fáesz bíróság elé állítással fenyegetőzött. Ettől elállt, s a GPRA is úgy magyarázta az akciót, mint az OAS elleni sürgős fellépést követelő felhívást, „amit meg kell érteni ahelyett, hogy elítélnék” – nyilatkozta Mohamed Jazid.¹³

Négy nappal később Fáesz a blidai polgármester közvetítésével találkozott az OAS egyik vezetőjével, Susinivel, és a merényletek felfüggesztéséről folytatott vele megbeszéléseket. Később már az ideiglenes végrehajtó hatalom FLN által delegált tagja, Sauki Mosztafej is tárgyalt Susinivel, és szóbeli megállapodást kötött vele. Ben Bella miniszterelnök-helyettes és Ben Hedda, akivel Fáesz június 7-én Tripoliban találkozott, csak erre – s nem egy írásban is rögzítette – adta a nem túl meggyőző beleegyezését. Ők azt tartották a legfontosabbnak, hogy a már bejelentett napon, július 1-jén megtörténjen a referendum az önrendelkezésről. Az OAS-ideiglenes végrehajtó hatalom megállapodást június 17-én Mosztafej a rádióban jelentette be. Néhány órával később ugyanezt tette Susini, de egy illegális adón.¹⁴ A megegyezésnek sok értelme nem volt, a merényletek száma néhány napig csökkent ugyan, de azután újra növekedett. Ez bizonyította, hogy az OAS egyes egységei, kommandói önállóan cselekedtek, s Susininek már nem volt befolyása a szervezet egészére.

A merénylők júniusban már nem csak személyeket vettek célba, hanem egyre inkább az egészségügyi és kulturális létesítményeket is. A „hagyjuk Algériát úgy, ahogyan 1830-ban találtuk” jelszó jegyében kezdődött pusztításban leégett az egyetemi könyvtár: 600 ezer felbecsülhetetlen értékű kötet vált a lángok martalékává. Ezt követően iskolák, kórházak tucatjait rombolták le. Naponta 20–30 főt raboltak el. Közülük sokaknak csak a holtteste került elő, de voltak olyanok, akik mind a mai napig sem élve, sem holtan nem kerültek elő.

¹³ Commandant Azzedine: *Et Alger ne brûla pas*. Stock, Paris, 1980. 207.

¹⁴ Abderrahmane Farès: *La cruelle vérité. L'Algérie de 1945 à l'indépendance*. Stock, Paris, 1982. 125–129. Később a GPRA cáfolta, hogy hozzájárulását adta volna a megegyezéshez.

A terror légkörében a pánik lett úrrá az európaiak körében. Menekültek, nem nézték az úti célt. Ellepték a kikötőket, repülőtereket s az első, bárhova induló hajóra vagy gépre igyekeztek felszállni. Az európaiak exodusáról, amely az algériai háború egyik letragikusabb, legszívembemarkolóbb eseménye, megdöbbenő képet festett egy kortárs: „A reménytelenség és a pánik egyeseket arra vezetett, hogy szomszédjaikkal vagy rokonaikkal kamiont béreljenek és mindent felpakoljanak rá, amit nem tudtak magukkal vinni: rádiókészüléket, hűtőt, porszívót, asztalt, székeket, szekrényt, konyhafelszereléseket, majd a partra vitték, és a tengerbe taszították az egészet. Úgy mentek el, hogy „semmit sem hagytak az araboknak”. Mások, akik még reménykedtek egy esetleges visszatérésben, lakásuk ajtajára tűztek egy pecséttel ellátott hivatalos papírt, amely igazolta, hogy a lakás foglalt és lakója „szabadságon van”, de hamarosan visszatér. Nagyon illuzórikus védekezés ez azon hajléktalanok ezreivel szemben, akik a bádógvárosokból, a félegetett, lerombolt falvakból és a táborokból a városokba özönlöttek és elfoglalták az üres lakásokat. Egyesek még haboztak, hogy szakítsanak-e múltjukkal, ezzel a ragyogó országgal, a néhány régóta ismert algériai baráttal, akik próbálták meggyőzni őket: »Miért mentek el? Mindenki ismer benneteket. Soha semmi rosszat nem tettemek senkivel. Hová mentek? Maradjatok, hiszen ez az otthonok!« De ki tudta garantálni, hogy milyen lesz a holnap? Az Oránban elkövetett sorozatos gyilkosságok még csak növelték a félelmüket. Algéria szabad volt, de a félelemtől még nem szabadult meg. Összetört lélekkel a távozást választották.»¹⁵

Párizs számolt azzal, hogy három év alatt, az állampolgárság megválasztásáig, két-háromszázezeren elhagyják Algériát, és Franciaországba költöznek. Ezzel szemben egyedül júniusban 350 ezren távoztak az országból. Többségük Dél-Franciaországban telepedett le, de mintegy 50 ezer spanyol származású a Valencia–Alicante közötti tengerpart városaiban. Egyedül Alicantéban 28 ezren.¹⁶ Az év végéig több mint 800 ezren hagyták el Algériát. (180 ezren még maradtak, de néhány év után ők is távoztak.) Távozásuknak súlyos következményei lettek, bizonytalanná tették az eviani megegyezés teljesítését, a fiatal állam pedig legjobb szakembereit veszítette el.

Elkezdődött a bosszútól tartó harkik menekülése is. Sokan illegálisan próbáltak átjutni Franciaországba. Sorsuk megoldását nehezítette a bizonytalan, anarchikus helyzet. S mivel a repatriálási hivatal az európaiak áttelepítését intézte, a harkik problémájának megoldása a hadügyminisztériumra hárult, amelyet ez váratlanul ért, nem volt erre felkészülve. De Gaulle számára az együttműködési egyezmények betartása volt a legfontosabb. Így ha lehet felelősségről beszélni a harkik tragikus sorsát illetően, akkor az kollektív, s nem kizárólag de Gaulle-nak kell viselnie.¹⁷ Több tízezerre (70–110 ezer) tehető azoknak a harkiknak a száma, akik 1962–1963-ban erőszakos halállal haltak meg. Ezen idő alatt 25 ezret fogadtak be Franciaországba. A francia kormány erélyesen tiltakozott, megbélyegezte a kínzást és a

¹⁵ Henri Alleg: *Mémoire algérienne*. Stock, Paris, 340–341.

¹⁶ Jean-Jacques Jordi: Les Français d'Algérie repatriés à Alicante. In: Cécile Thiébault (szerk.): *La guerre d'Algérie au miroir des décolonisations françaises. En l'honneur de Charles-Robert Ageron*. Publication de la Société Française d'histoire d'outre-mer, Paris, 2000. 378–391.; David Lefeuvre: Les pieds-noirs. In: Mohamed Harbi – Benjamin Stora (szerk.): *La guerre d'Algérie 1954-1962*. Robert Laffont, Paris. 277–278.

¹⁷ Chantal Morelle: Les pouvoirs publics français et le rapatriement des harkis en 1961-1962. *20e siècle. Revue d'histoire*, 2004. 83. sz. 118–119.

kivégzéseket. Az algériai kormány válaszában arra hivatkozott, hogy „nem tudja megakadályozni a népi igazságszolgáltatást”.¹⁸

A fiatal állam jövője szempontjából a legsúlyosabb problémának azonban az FLN szétesése mutatkozott. 1962 nyarán a „kongolizáció” veszélye – az ország darabokra hullása, amint az a volt belga gyarmaton történt – reálisnak látszott.

Új állam születik

Az *El Moudjahid* 1962. március 19-i számának vezércikke a következő mondattal fejeződik be: „A háború véget ért, a forradalom folytatódik.” A felszabadító háború politikai és katonai vezérkarában abban teljes volt az egyetértés, hogy a független Algériában radikális társadalmi változásokat kell végrehajtani. Azért is, hogy ellensúlyozni tudják az eviani megegyezés betartása nyomán bekövetkező – valóban reálisnak tűnő – túlzott függést Franciaországtól. Egyre többször hangzott el a szocializmus szó, mint lehetséges társadalmi formáció. Különösen a már első számú vezetőként viselkedő Ben Bella beszélt erről az arab fővárosokban, főként pedig a határ menti hadsereg alakulatainál tett látogatásai alkalmával. Kairóban kijelentette: „Az eviani megegyezés egy lépés a valóságos függetlenség felé. Szocialista kormányzati rendszert fogunk megteremteni és agrárreformot fogunk végrehajtani.”¹⁹ A tunéziai Le Kefben, az ALN alakulatainál tett látogatásakor már arról is beszélt, hogy az új társadalom építésében fontos szerep hárul a katonákra, a *mudzsahedinek*re. Moszkvai újságíróknak azt nyilatkozta, hogy a Szovjetunió tapasztalatait is fel fogják használni. Ugyanakkor minden alkalommal hangsúlyozta azt is, hogy az eviani egyezményeket lojálisan fogják alkalmazni és az európai lakossággal szemben vállalt kötelezettségeket is be fogják tartani.²⁰

Az FLN legfelső testületét, a parlament szerepét betöltő Algériai Forradalom Nemzeti Tanácsát május 27-re hívták össze a líbiai Tripoliba, hogy megvitassa és elfogadja a független Algéria társadalomépítési programját, amelynek tervezetét egy öttagú bizottság készítette el. Az ülésen a hat katonai-politikai körzet (*vilaja*) minden képviselője nem tudott részt venni, pl. a 3. és 4. vilaja tanácsának a tagjai sem, akik meghatalmazottjaik útján képviselték magukat és szavaztak. A tanácskozás május 27-én kezdődött a líbiai szenátus termében, és ténylegesen június 5-én éjfél után ért véget, hivatalosan pedig június 7-én.

A társadalmi-politikai programról különösebben nagy vita, összecsapás nem volt. A *Tripoli program* néven ismertté vált dokumentum az eviani egyezményeket neokolonialista platformnak nevezte, amely Franciaország uralmának megtartását célozta, de új formában. Az FLN vezető testülete ennek a megvalósulását akarta megakadályozni, amikor elfogadta a népi demokratikus forradalom programját, amelyet úgy határozott meg, mint „az ország tudatos építése a szocialista elvek keretein belül a nép kezében lévő hatalommal”.²¹ Népen, a forradalom vezető erején a parasztságot, a kis létszámú munkásságot értette, de ide sorolta még az ifjúságot és a forradalmi értelmiséget. Bizonytalannak ítélte a közbülső rétegeknek nevezett kézművesek, kereskedők támogatását. Ezeket az erőket az újjászervezett FLN-nek

¹⁸ Charles-Robert Ageron: Le „drame des harkis”... i. m.; Uő.: Le drame des harkis en 1962. 20e siècle. *Revue d'histoire*, 1994. 4. sz. 3–6. A különböző dokumentumok adatai nagyon eltérőek.

¹⁹ *L'Humanité*, 1962. április 2.

²⁰ Uo. április 6., 19., 25.

²¹ A programot lásd: *Annuaire de l'Afrique du Nord*. CNRS, Paris, 1963. 683–704.

kell tömöríteni. A burzsoáziát és a nagybirtokosokat viszont nem sorolta a forradalmat vezető társadalmi erők közé.

A program, amely az FLN első átfogó programja is, önkritikusan viszonyult a szervezet múltjához és jelenéhez. Bírálta, mert csak a függetlenség kivívására helyezte a hangsúlyt, annak is a „technikai aspektusára”, a fegyveres harcra s elhanyagolta a politikai nevelést, paternalizmus és formalizmus jellemezte. Ezeknek a hiányosságoknak „feudális szellemmel átitatott” autoriter mentalitás lett a következménye. Depolitizálódtak a nemzeti felszabadító háború intézményei is, mivel létrehozásuk felső döntés eredménye volt. Következésképpen csak egyetlen szilárd, stabil testület maradt: az ALN. Különösen pedig a Marokkóban és Tunéziában állomásozó ún. határ menti hadsereg. A jelentős számú, mintegy 25 ezer főt kitevő, modern fegyverekkel felszerelt, fegyelmezett hadsereget a parancsnokuk, Bumédien vezérkari főnök tudatosan készítette fel a politikai szerepre. A tunéziai Le Kefben valóságos káderképző iskolát hoztak létre, ahol a politikai biztosokat képezték. A tananyagban előkelő helyen szerepelt Che Guevara és Frantz Fanon²² tevékenységének és munkásságának a tanulmányozása, de az iskola könyvtárában megtalálhatók voltak Lenin és Mao Ce-tung munkái is. A határ menti hadsereg 1962 elején már nyíltan követelt magának politikai szerepet a független Algériában.²³

Miután az FLN végrehajtó testülete, a Végrehajtó és Koordinációs Tanács 1957 elején elhagyni kényszerült a fővárost, majd az országot is, és az egyre nagyobb francia katonai nyomás miatt nem tudott visszatérni, a képviselte az országban harcoló egységekre, az ALN-re szállt. Ám éppen a francia katonai nyomás miatt az egységek nem tudtak állandó kapcsolatot tartani egymással, összehangolt akciókat szervezni. Ennek következtében az egyes vilaják (katonai-politikai területi zónák) arra kényszerültek, hogy önálló életet éljenek. A vilaják ekkor még csupán összesen mintegy 15 ezer fegyveres felett rendelkeztek, de számuk március után, különösen pedig júliustól, a függetlenség kikiáltását követően ugrásszerűen megnőtt s elérte a 130 ezret. (Ahogyan ez lenni szokott, megnövekedett a kimúló hatalommal szembeni „ellenállók” száma. Őket nevezték Algériában „marslakóknak”).

A GPRA sikerrel oldotta meg azt a feladatot, amelynek elvégzésére létrehozták: megtestesítette az algériai probléma internacionalizálását, és eredményes tárgyalásokat folytatott a francia kormány képviselőivel. Bár több tucat ország ismerte el, reális politikai hatalommal nem rendelkezett.

Az Algériai Forradalom Nemzeti Tanácsa ülésének résztvevői tulajdonképpen abban is egyetértettek, hogy a radikális társadalmi program megvalósításához szükséges az FLN újjászervezése. Abban viszont már nem, hogy ezt milyen testület kezdje el, mikor s főként hogyan.

Az FLN újjászervezésére hivatott politikai bizottság személyi összetételére a jelölőbizottság nem tudott olyan javaslatot tenni, amely kétharmados többséget kapott volna. Június 5-én az ülésen, ahol ezt bejelentették, egy szavazási procedúrát érintő kérdésben az ideges légkör pattanásig feszült. Tahar Zbiri, az 1. vilaja parancsnoka azt kérte, hogy a vilaja-

²² Frantz Fanon (1925–1961) martinique-i születésű pszichiáter, 1953 decemberétől Blidában praktizált. A kezdetektől támogatta a felkelést, bújtatta pl. Krim Belkaszemet is. 1957-ben kiutasították Algériából. Tunéziába ment és csatlakozott az FLN-hez. 1960-ban a GPRA képviselője Ghanában. 1961-ben írta nagy hatású, *A föld rabjai* c. könyvét.

²³ Slimane Chikh: *L'Algérie en armes ou le temps des certitudes*. Casbah Éditions, Alger, 2006. 393–394.

tanács távol lévő három tagja nevében is szavazhasson. Erre azonban csak akkor lett volna lehetősége, ha írásos megbízással rendelkezik, s ezt Ben Hedda szóvá is tette. Ben Bella védelmébe vette Zbirit, amit viszont Ben Hedda úgy értelmezett, mint a kormányssolidaritás megbontását. Ekkor Ben Bella elvesztette türelmét, és nyomdafestéket nem tűrő obszcén jelzőkkel illette a GPRA elnökét. A jelenlévők két részre szakadtak: egyesek a széthúzást szító Ben Bellát bírálták, támadták durva személyeskedő hangnemben, mások pedig ugyanígy a GPRA-t, főként pedig az elnökét. Voltak, akik döbbenetükben szinte megnémultak. Arra gondoltak – amint azt az egyik jelenlévő írta –, hogy az Algériai Forradalom Nemzeti Tanácsa a legnehezebb időszakban is, a legszörnyűbb megpróbáltatások közepette is egységet és szilárdságot tudott fenntartani, ám a mostani méltatlan vita az egész felszabadító háború nemes ügyét rendítette meg, s ez annál is inkább drámai volt, mert a függetlenség előestéjén történt.²⁴ A vita elfajulását tapasztalva Ben Hedda és több minisztertársa éjfél után elhagyta az üléstermet, sőt Tripolit is, és Tuniszba ment.

A súlyos incidensről a diplomaták és rajtuk keresztül kormányaik azonnal tudomást szereztek. Sébilleau, Franciaország líbiai nagykövete már másnap, június 6-án reális beszámolót küldött Párizsba az ülésről, az FLN-ről, amely „megosztottabb, mint valaha volt”. A két szembeálló vezető közül Ben Heddát tartotta kiszámíthatóbbnak, realistábbnak, a tényeket tisztelőnek. Ben Bellát pedig, akit Nasszerhoz hasonlított, olyan személyiségnek, akinek nacionalizmusa, szocializmusa legalább annyira virulens, mint amennyire érzelmi, s „annak a törekvésnek felel meg, amelyet kifejlődni látunk az egész arab világban”.²⁵

A sajtó találgatásain túl a közvélemény akkor szembesült először azzal, hogy valami probléma van az FLN vezetésében, amikor Mohamed Kíder, a felszabadító háború veteránja június 22-én nyilvánosan bejelentette, hogy lemond a GPRA-ban viselt miniszteri posztjáról. Június 29-én publikussá vált, hogy nemcsak a GPRA-ban, de a felszabadító háború egész vezetésében súlyos a megosztottság. Ezen a napon mondott rádióbeszédében az ideiglenes kormány feje megerősítette az eviani egyezmények betartását, végrehajtását és azt, hogy az alkotmányozó nemzetgyűlés megválasztásáig a nemzeti szuverenitás letéteményese a GPRA. Másnap pedig nyilatkozatban tudatta, hogy Bumedient és helyetteseit – mert „bünnös tevékenységet folytattak” – elmozdította tisztségükből és megtiltotta, hogy bármilyen tőlük származó utasításnak, parancsnak bárki is engedelmessédjék.²⁶ Ben Hedda súlyos hibát követett el, nem mérte fel reálisan az erőviszonyokat. Egy szilárd, nagy hagyományokkal, erős gyökerekkel rendelkező demokráciában elérhette volna a megfelelő hatást, de alacsonyabb szintű, pontosabban egészen más politikai kultúrával rendelkező országban – ráadásul hatalmváltás közepette – szavai pusztába kiáltottak maradtak, s csak tovább éleztek a feszültséget, a személyi torzalkodást a hatalomért folytatott harcban.

Az önrendelkezésről szóló népszavazást július 1-jén tartották. Arra a kérdésre, hogy „Kívánja-e, hogy Algéria Franciaországgal együttműködő független állam legyen az 1962. március 19-én meghatározott feltételek mellett?”, a szavazók közel 100%-a (99,7%-a) igennel felelt. Az elutasítók száma mindössze 16 ezer volt. Két nappal később Párizs elismerte az új államot, ahová 6-án már meg is érkezett a nagykövet, a Debré-kormány ipar-

²⁴ Ali Haroun: *L'été de la discorde. Algérie 1962*. Casbah Éditions, Alger, 2000. 29.

²⁵ M. Sébilleau, Ambassadeur de France à Tripoli à M. Couve de Murville, Ministre des Affaires Étrangères, Tripoli le 6 juin 1962. In: Maurice Vaïsse (szerk.): *Documents diplomatiques français*. (DDF) Imprimerie nationale, Paris, 1962. 1. k. 575–576.

²⁶ Uo. 73.

ügyi minisztere, Jean-Marcel Jeanneney. Legfontosabb feladatként azt kapta, hogy ügyeljen az eviani egyezmények pontos betartására, segítse a hatalmuk elvesztése miatt lesújtott európaiak „lélektani alkalmazkodását”. Az instrukciók között szerepelt az is, hogy az új állam külpolitikai tevékenységében „akadályozza a szovjet blokk felé történő orientációt”. A meghirdetett el nem kötelezettség politikája sem a legmegfelelőbb Franciaország számára, de „van egy pozitív oldala: a szovjet blokkba történő betagozódás elutasítása, amit az FLN-nek az Algériai Kommunista Párt irányába történő magatartása bizonyít”.²⁷

A GPRA Ben Heddával az élen július 3-án érkezett Algírba. Az ünneplő algériaiak itt szembesültek először a felszabadító háborút vezetők közötti megosztottsággal: Ben Bella és Mohamed Kider nem volt ott a prefektúra erkélyéről integető miniszterek között.

Mohamed Uel Háddzs ezredes, a 3. vilaja parancsnoka javaslatára a GPRA hivatalosan július 5-én proklamálta az ország függetlenségét és tartotta meg az ünnepséget Szidi-Fredzsnél. A választás szimbolikus jelentőségű volt: 132 évvel korábban ezen a napon és itt léptek Algéria földjére az első francia katonák.

Az ünneplést azonban beárnyékolta egy tragikus esemény, valóságos dráma, amely Oránban történt. Július 5-én dél körül a központba, az európai negyedbe érkező algériaiak tömegébe lőttek. Máig nem derült ki, hogy ki vagy kik. A kitört pánikban az algériaiak az európaiakra támadtak, a két közösség között valóságos háború robbant ki, amelybe a francia katonaság nem avatkozott be. Estefelé a lövöldözés és az utcai atrocitások (lincselés) alábbhagytak. Az FLN néhány napon belül helyreállította a rendet, több algériai lövöldözőt letartóztatott, volt, akit elítélt és ki is végzett. A konfliktusnak közel száz halálos áldozata volt, a sebesültek száma pedig megközelítette a kétszázat.²⁸

Harc a hatalomért, az FLN széthullása

1962 nyarán nem csupán az új állam társadalmi-politikai rendszerének megteremtése volt napirenden, de az elszenvedett emberi és anyagi veszteségek miatt az ország újjáépítése is. Az algériai halálos áldozatok számát illetően szakmai vita – s nem „számháború” – folyik. A leginkább elfogadott, több történész által is képviselt álláspont szerint összesen (a harcokban elesettek, merényletek áldozatai stb.) 250–300 ezerre tehető a halottak és 100–120 ezerre a sebesült algériaiak száma. A franciák vesztesége, a statisztikáik pontossága miatt, szinte teljes biztonsággal állapítható meg: 25 ezren veszítették életüket, ebből 15 ezren a harcokban.²⁹ Ez a veszteség csekélynek mondható. A kb. ugyanannyi ideig tartó indokínai háborúban 92 ezren veszítették életüket a francia oldalon. Némely újságíró cinikusan meg is jegyezte, hogy a közúti halálos kimenetelű balesetek száma heti átlagban megközelítette vagy el is érte a francia veszteségeket Algériában. A háború azonban nagyon komoly népességmozgást idézett elő az észak-afrikai országban: a vidéki lakosságnak

²⁷ Instructions pour l’Ambassadeur de France à Alger, Paris le 9 août 1962. DDF. 1962. 2. k. 126–127. Az ideiglenes végrehajtó hatalom az AKP részvételét a parlamenti választásokon nem engedélyezte, és minden módon akadályozta az *Alger républicain* c. napilap újraindítását is.

²⁸ Benjamin Stora: *Histoire de la guerre d’Algérie*. La Découverte, Paris, 2006. 84–85.

²⁹ Az álláspontokra és az adatokra lásd: Guy Pervillé: *La guerre d’Algérie: combien de morts?* In: Mohamed Harbi – Benjamin Stora (szerk.): *La guerre d’Algérie 1954-1962*. i. m. 477–493.; Xavier Yacono: *Les pertes algériennes de 1954 à 1962*. *Revue de l’Occident musulman et de la Méditerranée*, 1982. 2. sz. 136–152.

mintegy a fele, 3 millió ember kényszerült különböző okok miatt lakóhelyet változtatni. Ide számítható még az a 250 ezer algériai, aki a két szomszédos országba menekült, továbbá a közel egymillió európai, aki elhagyta Algériát.

Nagyon jelentősek voltak az anyagi veszteségek is. Különösen nagy kár keletkezett az ipari növényekben: a gyapot-, a dohány-, a cukorrépa- és az alfafütermés a harcok befejeztével 1954-hez viszonyítva 50–80%-kal csökkent. Az állatállomány fele elpusztult, s mintegy 25 ezer km² erdő leégett.³⁰

A francia gazdaságra súlyos terheket rótt a háború, amelynek összköltségét 27–50 milliárd frankra teszik, attól függően, hogy csak a szigorúan vett katonai kiadásokat számítják vagy mindazokat a civil költségeket is, amelyek a háború viseléséhez elengedhetetlenek. Az említett összköltség az 1961-es bruttó hazai össztermék 10, illetve 18%-át tette ki. A több mint hét évig tartó konfliktus különösebben nem okozott zavarokat a francia gazdasági életben. Inflációs hatása – 1956–1958-ban – volt, ám a de Gaulle hatalomra jutása után bevezetett reformok, valamint a Közös Piac lendületbe hozta a francia gazdaságot, amely egyre dinamikusabb növekedést produkált.³¹

Algériában azonban a súlyos gazdasági-társadalmi helyzet sem befolyásolta a széthullóban lévő FLN vezetőit, csoportokba szerveződve kíméletlen harcot folytattak a hatalomért.

Ben Bella a függetlenség kikiáltásának napján Kairóban tartózkodott, ahol Nasszer nyíltan kiállt mellette, „az algériai népi forradalmi akarat képviselőjének” nevezte, Ben Heddát pedig az imperialisták ügynökének tartott tunéziai elnökhöz, Burgibához hasonlította. Ben Bella az egyiptomi fővárosban fordult szembe nyíltan a GPRA-val, július 6-án adott interjújában „a legsúlyosabb politikai tettnek” nevezte a vezérkar ellen hozott döntést és követelte a visszavonását, valamint az Algériai Forradalom Nemzeti Tanácsának újbóli összehívását, s a június elején félbemaradt ülés folytatását.³² Ezt követően Marokkóba ment és július 11-én Udzsánál átlépte a határt. A túloldalon a már egy hete ott tartózkodó határ menti hadsereg parancsnokai fogadták, élükön Bumedienel, valamint egy kormányfőnek kijáró díszegység. Szülőfalujában, a Tlemszen mellett Maguiában futballista mezbe öltözött fiatalok fogadták. (Ben Bella fiatal korában kiváló futballista volt, s sokak szerint, ha nem lesz belőle politikus, első osztályú labdarúgó válhatott volna belőle. Imádta a magyar „aranycsapatot”. Amikor később magyar delegációt fogadott, mindig szóba hozta.)³³ Tlemszenbe érkezése már valóságos diadalmenet volt. A városban tartózkodott több volt és jelenlegi miniszter, s július 17-én odaérkezett a tapasztalt, nagy politikusi múlttal rendelkező Ferhát Abbász is. A tlemszeni csoport, ahogyan elnevezték, nemcsak politikailag volt reprezentatív, hanem – s ez volt a döntő – katonailag is. A városban voltak a határ menti hadsereg vezetőin túl az 1., az 5. és a 6. vilaja parancsnokai is. A csoportot a vezetőjévé egyértelműen elfogadott Ben Bella július 20-án a CNRA többségének nyilvánította és híveiből összeállította a politikai bizottságot, amely két nappal később kiadott nyilatkozatában „feljogosítva érezte magát arra, hogy kezébe vegye az ország irányítását, az FLN és az

³⁰ Robert Laquy: *Agriculture algérienne de 1954 à 1962. Revue de l'Occident musulman et de la Méditerranée*, 1970. 8. sz. 58–62.

³¹ Bernard Droz – Evelyne Lever: *Histoire de la guerre d'Algérie 1954-1962*. Seuil, Paris, 1991. 346.

³² Ali Haroun: *L'été de la discorde...* i. m. 87., 94.

³³ Amikor e sorok írója 2010 decemberében találkozott vele, az első kérdése az volt, „Hogy van a magyar futball?”

ALN átalakítását, a párt megszervezését, az állam felépítését és a kongresszus összehívását az év végére”.³⁴

A Ben Hedda körül csoportosulók (Budiaf, Krim Belkaszem stb.) a kabíliai Tizi-Uzuban szervezkedtek (innen a csoport elnevezése), de őket csak a 3. és a 4. vilaja támogatta. A 4. vilaja parancsnoka, miután fegyvereseivel Algírba vonult, még ki tudott kényszeríteni egy kompromisszumot a két csoport között augusztus 2-án: megegyeztek a CNRA összehívásában és a politikai bizottság ideiglenes voltában. Másnap viszont a fővárosba érkezett politikai bizottság már valóságos kormányként kezdett viselkedni, felelősöket bízott meg a társadalmi élet egyes területeinek a szervezésével, irányításával. Ez a lépés a GPRA megszűnését jelentette, amelyet az emberek közömbösen vettek tudomásul. Augusztus 14-én Bumedien is Algírba érkezett. A 3. és a 4. vilaja azonban még ellenállt, nem akarta elfogadni a tlemszeni csoport fennhatóságát. A súrlódások, verbális összecsapások előbb Algírban torkollottak fegyveres konfliktusba, majd szeptember elején kiterjedtek a fővárostól délre és keletre, az egész 4. vilaja területére. Az összecsapásoknak több mint ezer halálos áldozata lett. A kiábrándult algíriak az utcára vonultak és *Barakat!* (Elég volt!) jelszót skandálva a testvérharc beszüntetését követelték. Nemcsak Algériában, de az egész arab világban – s talán azon túl is – keserűséget és kiábrándulást váltottak ki a véres események, a több mint hét évig tartó háborút sikeresen vezető, a nemzetközi közvélemény nagy részének tiszteletét kiváltó FLN a szemük láttára hullott szét. Eddig egyetlen dolog tartotta össze: a nemzeti függetlenségért vívott fegyveres harc. Ebben, a módszereit tekintve, szakított a korábbi nemzeti pártokkal, amit akár forradalminak is nevezhetnénk. Abban azonban továbbra is a folytonosságot testesítette meg, hogy belső ellentéteit nem rendezte a háború alatt sem. Nem vitatott meg olyan fontos kérdéseket, hogy mit jelent az agrárreform, az iparosítás, milyen legyen a politikai rendszer stb. Ám ahogyan a hatalom kérdése eldőlt, az kétségeket hagyott afelől, hogy mindezeket a problémákat a független Algériában demokratikus módon fogják-e megvitatni.

Az alkotmányozó nemzetgyűlési választásokat – többszöri halasztás után – még az ideiglenes végrehajtó hatalom írta ki és szervezte meg. A jelöltek listáját a politikai bizottság állította össze és Ben Bella felügyelte. Olyan személyiségek nem kerültek a jelöltek közé, mint Ben Hedda, Ben Tobbál, Reda Malek, akik a kezdetektől részt vettek a felszabadító háborúban Odakerült viszont 12 nő, 16 hely pedig az európaiaknak volt fenntartva. A szeptember 20-án tartott voksoláson 195 képviselőt választottak. Abderrahmán Fáesz az öt nappal később összeült alkotmányozó nemzetgyűlésnek adta át a hatalmat, s ezzel a március 19-től tartó átmeneti állapot véget ért. Még ugyanezen a napon miniszterelnökké választották Ben Bellát és kikiáltották az Algériai Népi és Demokratikus Köztársaságot.³⁵

A szocialista országok aggódva figyelték az eseményeket. A kairói magyar nagykövet 1962 júliusában – elfogadva a diplomáciai körökben uralkodó véleményt – úgy értékelte a helyzetet, hogy „Ben Bella pozíciója napról napra erősödik. Ennek alapján számítani lehet arra, hogy Ben Bella fog kormányt alakítani”.³⁶

A szovjetek teljesen kiforratlannak látták a helyzetet. Az ország központi politikai személyiségének Ben Bellát tartották, de nem túl pozitív képet festettek róla. Konzervatív

³⁴ Proclamation du Bureau politique du FLN, le 22 juillet 1962. in Ali Haroun: i.m. 228-230. o.

³⁵ Egy képviselő javasolta az „iszlám” jelzővel történő kiegészítést, de elutasították úgy, hogy meg sem vitatták.

³⁶ MOL XIX-J-1-j., Algéria Tük 1945–1964. 3. d. 49-006130/1.

politikusként jellemezték, mert kommunistaellenes (megtűrte, de nem engedélyezte az AKP működését), diktatórikus törekvések és antiimperializmussal kevert szociális demagógia jellemzi, „bár kétségtelen, hogy pillanatnyilag Ben Bella politikája látszik népszerűbbnek, és ez tükrözi látszólag az algériai nép érdekeit is. Maga a jelenlegi helyzet azonban sok veszélyt rejt magában.”³⁷ A zavaros helyzet ellenére Moszkva egyre nagyobb reményeket táplált a fiatal állam bel- és külpolitikai orientációját illetően. Ezt a reményt táplálta Ben Bella is. Többek között azzal, hogy az első nem arab és magát mindinkább szocialistának valló ország, ahová ellátogatott, Kuba volt. A „rendkívül barátságos légkörűnek” minősített találkozóra 1962. október 16-án került sor. Ben Bella New Yorkból érkezett, ahol részt vett az országát október 8-án taggá fogadó ENSZ-közgyűlésen.

Algériát 1962 őszétől a magát karizmatikus vezetővé gyorsan kinövő Ben Bella vezetésével rendkívüli, „a földet sarkából kifordító” lelkesedés ragadta magával. Az országba nagyszámú baloldali – vagy inkább szélsőségesen balos – értelmiségi érkezett Európából és a világ más térségeiből. Algéria a balos tiersmondista forradalmi eszmék kísérleti terepévé vált: „Algériában a jelzőlámpa a függetlenség másnapján vörösre váltott” – jellemezte találoán a helyzetet az egyik résztvevő.³⁸

A romantikus lelkesedés azonban mind inkább doktrinerségbe fulladt és voluntarizmusra torzult. De ez már Algéria történetének egy újabb fejezete.

A háború befejeztével bizonyos értelemben Franciaország is „felszabadult”, mindenestre „az algériai nyűgtől” – ahogyan egy ízben de Gaulle is nevezte – megszabadult és a második világháború utáni korszak legsikeresebb évei köszöntöttek rá: a kiteljesedő fogyasztói társadalom mindennapi életet, a szabadidő felhasználását forradalmasító termékei. De Gaulle rendkívül aktív, újszerű, a hidegháború logikáján túllépni szándékozó európai politikája a „nagyság” reményét – vagy illúzióját? – villantotta fel, kétségtelen tekintélyt kölcsönözve Franciaországnak.

A háború vége nem csupán Algéria függetlenségének az elismerését jelentette, hanem annak a klasszikusnak mondott gyarmatbirodalomnak a végét is, amelynek létrehozása éppen az észak-afrikai ország meghódításával kezdődött. A „legfranciább gyarmat” önállósodása így „a Történelem egyik fejezetét zárta le” – írta emlékirataiban de Gaulle. Hozzátette, hogy e tény tudomásulvétele, az a folyamat, amíg idáig eljutottak, egyáltalán nem volt könnyű és fájdalommentes, sem ő maga, sem a franciák számára, „de tudomásul vettük, hogy uralmunk fenntartása a bennünket el nem fogadó népek felett olyan kockázat, amely-lyel semmit sem nyerünk, de mindent elveszíthetünk”.³⁹

Az Evianban aláírt megegyezés 23 évig tartó háborús periódusnak vetett véget. Franciaország 1939 szeptembere óta háborúzott: alig fejeződött be a második világháború, az ország újabb konfliktusban találta magát Indokínában. Alighogy ez véget ért, egy újabb kezdődött 1954. november 1-jén a közvetlen közelében, a „túlsó parton”, Algériában.

Algéria számára a gyarmati korszak egészét végigkísérő, hullámzó intenzitású, de soha meg nem szűnő ellenállás korszaka ért véget. Ezalatt kiforrott, megerősödött nemzeti identitása. Az egyetlen arab ország volt, amely ilyen súlyos árat fizetett nemzeti léte megvalósításáért.

³⁷ Uo. 49-006130/4 (A MID afrikai osztályának értékelése az algériai helyzetről, 1962. augusztus 24.)

³⁸ Didor Fawzy-Rossano: *Mémoires d'une militante communiste (1942-1990). Du Caire à Alger, Paris et Genève*. L'Harmattan, Paris, 1997. 166.

³⁹ Charles de Gaulle: *A reményesség emlékiratai...* i. m. 34.